

Neohorthyzmus és a kapitalizmus „második kiadása”

Szarka Klára beszélgetése
Krausz Tamás és Mitrovits Miklós történészekkel

Szarka Klára: Sorsszerű a mostani magyar helyzet kialakulása, vagy elkerülhettük volna?

Krausz Tamás: A rendszerváltás óta meggyőződésem, hogy Magyarországon és a kelet-közép-európai régióban elkerülhetetlen az új tekintélyuralmi rendszer kialakulása. Ugyanis ez az újkapitalizmus itt, a világrendszer félperifériáján a Nyugaton megismert polgári demokratikus intézmény- és eszközrendszerrel nem stabilizálható. Miért? Csak a legfontosabb okokat említem: a tömeges elszegényedés, a munkabérek tartós leszorítása, a munkanélküliség magas szintű fenntartása, emberek millióinak feláldozása az új uralkodó osztályok felülről való létrehozásának... mindez nacionalista tekintélyuralmat követel meg, mert más eszközrendszerrel a munkavállalók és munkanélküliek milliói nem tarthatók féken.

Szarka Klára: Újkapitalizmusról beszélünk, de a kulisszák, amelyeket a ma kormányzó politikai erő maga köré húz, egyre avítasabbak.

Krausz Tamás: A kapitalizmus magyarországi „második kiadásának” történelmi gyökerei elválaszthatatlanok a Horthy-rendszer „hagyományaitól”. Az új uralkodó osztály részben még eredetében is visszamegy a dzsentri „családfájához”, ezáltal is demonstrálva – mutatis mutandis – a Horthy-rendszer „régí-új kiadását”. Ezért is állt könnyen vissza az urambátyámos osztogatás, a *Rokonok* világa. A mai Magyarország társadalmi szerkezete hasonlóan „kasztos”, mint amilyen a Horthy-rendszeré volt. De ezek a folyamatok nemcsak nálunk jellemzők, hanem szinte az egész régióban. A balti országok, Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Horvátország értendő ide. Ezt lehet Kelet-Közép-Európának tekinteni. Nyugaton gyakran azt hiszik, hogy az „orbánizmus” magyar jelenség. Nos, nem így van; igaz, nálunk a legerőteljesebb az antidemokratikus folyamat.

Szarka Klára: Kertész Imrénél olvastam nemrégén – ezredfordulós naplófeljegyzéseinek részleteit a HVG-ben publikálta augusztus végén –, hogy Magyarországon „a demokrácia gondolata még csak meg sem érinti a lelkeket; mindenki csakis a maga kizárólagos igazságát akarja, lehetőleg terrorisztikus, de legalábbis abszolutisztikus úton-módon. A személyi jogok, a mások igazsága itt sohasem számított. A demokrácia sem más itt, mint »úri huncutság« – olyan hazudozás, aminek egyszerűen ki kell ismerni a játékszabályait, hogy aztán vissza lehessen állítani az általános jogfosztottságot, a kiszolgáltatottságot, a hazug világrendet.” Tényleg ez a tendencia ebben az egész régióban?

Krausz Tamás: Az emberek magukban hordozzák a hagyományokat itt is, ott is. Az új uralkodó csoportok érzékenyen detektálják a múltat. Keresik azokat a mintákat, amelyekkel legitimálhatják hatalmukat. Az eszközök világosak. A hatalomtól függő újbuzszoázia, felső középrétegek, egyfajta új, személyileg is hatalomfüggő klientúra létrehozása folyik. A hatalmat kiszolgáló, politikailag gyenge, rokon szálakkal összevarrt, „leváltható” nemzeti burzsoázia és nagybirtokos réteg gazdasági feltámasztása zajlik. Ennek érdekében áruk és vagyonok, gazdasági és politikai struktúrák pártalapú monopolizálása történik politikailag kijelölt egyének és csoportok javára. Ez lesz a relatíve szilárd társadalmi háttere az új tekintélyuralmi rendszernek. Másutt mások a hagyományok, de hasonlóak a tendenciák.

Mitrovits Miklós: A rendszerváltás előtt az egész régióban, de különösen Csehszlovákiában, Lengyelországban és Magyarországon a pártállam ellenzéke egyesítette erőit. Érdemes megjegyezni, hogy akkor szinte mindenütt a „demokráciát” állították szembe a „diktatúrával”, s nem a kapitalizmust a szocializmussal. A közös cél tehát a rendszer politikai demokratizálása volt. Amikor azonban felbomlott a rendszer, a polgári demokráciával együtt a kapitalizmus is visszatért. Nem mintha ezt nem tudták volna... Az egykori ellenzéken belüli törésvonalak mentén megkezdődött a pártosodás. A probléma eredete mindenütt abban ragadható meg, hogy létrejöttek ugyan új pártok, valamint számos ún. „történelmi párt” is reinkarnálódott, de a társadalomban nem léteztek azok a nyugat-európai demokráciákhoz hasonló struktúrák, amelyek egy-egy párt szavazóbázisát biztosíthatták volna. Megkezdődött hát a társadalom „strukturálása”, az újraelosztás, a szavazóbázis megteremtése. Jelenleg leglátványosabban ezt kétségtelenül a Fidesz csinálja, de a kilencvenes években nyíltan ezt tette pl. Vladimír Mečiar Szlovákiában, és ennek a koncepciónak most is vannak mindenhol szimpatizánsai, különösen Lengyelországban. Ebben a harcban pedig szinte minden eszköz megengedhető az ellenfelekkel szemben.

Szarka Klára: Miért pont ott?

Mitrovits Miklós: Lengyelország társadalmi struktúrája hasonló volt a feudalizmusban és nagyon hasonló ma is Magyarországhoz. Jelenleg abban is hasonló a helyzet, hogy sem ott, sem itt nincs komoly támogatást maga mögött tudó baloldal, sőt, egyáltalán nincs komolyan vehető párt-politikai baloldal. Varsóban is a jobboldali pártok uralják a parlamentet, nagyjából hasonló arányban, mint Budapesten. Az a különbség, hogy ott a jobboldal is megosztott a jobbközép kormány és nemzeti-konzervatív ellenzéke között. Utóbbiak egyre erősebbek és nyíltan szimpatizálnak Orbán Viktor politikájával. A cél ott is ugyanaz, mint itt: létrehozni a nemzeti burzsoáziát. Közben a parlamenten kívül – a Jobbik mintájára – szerveződik a szélsőjobboldal is. Úgy néz ki, csak idő kérdése, hogy a most kormányzó jobbközép erők kisebbségbe szoruljanak. Ez a képlet azért rejti magában nálunk és a lengyeleknél is a tekintélyuralmi rendszer kialakulásának lehetőségét, mert egyrészt vannak hagyományai, másrészt jelenleg nincsenek valódi fékek, nincs baloldal. A jobboldal ellenzéke is jobboldali.

Krausz Tamás: Ugyanez a helyzet a balti országokban is. Vagyis a rendszer balra le van zárva mindenütt. Ebben a régióban minden ellenzékiesség jobbra tart.

Mitrovits Miklós: Kivétel e tekintetben talán Csehország, ahol még mindig erős a kommunista párt... A lengyelekre visszatérve azonban megjegyezném, hogy vannak a magyartól eltérő vonások is. A két világháború közötti rezsimek, illetve a háború alatt történetekre gondolok. József Piłsudski Horthyhoz hasonlóan antibolsevista volt, de egyben szocialista is. A Horthy-rendszer önmagát teljes egészében a baloldallal szemben határozta meg, Piłsudski nem. A II. világháborúból pedig Lengyelország a győztesek oldalán jött ki, még ha ezt a szövetségesek nem is nagyon akarták elismerni. Ezzel együtt a politikai hagyományban, az emberek tudatában ennek akkor is óriási jelentősége van. Fontos, hogy Lengyelországban a fő ellenség mindig is a németek és az oroszok/szovjetek voltak, ha ezt a harmincas évekre vetítem, akkor a nácik és a kommunisták. A két háború között az antiszemitizmus ugyan erősen jelen volt, de a legfőbb ellenség nem a zsidóság volt. A háború alatt pedig a lengyelek és a zsidók hasonlóan szörnyű sorsban osztoztak. Lengyelországban a „nyilasok” soha nem kerültek hatalomra, Lengyelország semmilyen módon nem vett, nem vehetett részt a holokausztban. Az antiszemitizmus ott történelmi okokból nehezebben vállalható, mint nálunk, vagyis élesebb a határ a jobboldal és szélsőjobboldal között.

Szarka Klára: Nálunk a szélsőjobb a parlamentben van, de nem kormányoz. A Fidesz és a Jobbik két önálló párt, ám évek óta szoros szövetségben működnek számos önkormányzatban. Vona Gábor mint politikus Orbán Viktor oldalán tűnt föl.

Krausz Tamás: Ez magyar sajátosság. Itt a jobboldal a szélsőjobb felé mindig nyitva áll. Egyébként így volt ez a harmincas években is. A Fidesz előbb magába építette, „felnevelte” a szélsőjobbot, az új fasizmust – a szocialista-liberális koalíció korábbi türelmes asszisztálásával –, majd az európai szalonképesség érdekében részben kitolta magából ezt a rémséget. De a Fidesz által vezényelt fékevesztett antikommunista kampány révén – végül is ellenségképre szükség van – az „újfasiszta” szavazók egy részét visszaedesteti a saját soraiba.

Szarka Klára: Az is érdekes jelenség, hogy a magyar új kapitalizmusnak egyre fontosabb ideológiai eleme a vallás, a kereszténység. Persze, ennek is megvannak a hagyományai.

Krausz Tamás: Mint Jakab Attila történész-teológus találóan írja, Orbán és rendszere a maga szolgálatába állítja, közpénzek ajándékozásával, támogatásokkal, a nagyobb egyházakat és a maga értelmezte kereszténységet, hogy a tekintélytiszteletet kikényszerítse. A hit- és erkölcsstan kötelezővé tételével kívánnák ezt elérni, akárcsak a Horthy-korszakban, még ha nem is azt másolják mechanikusan. A vagyonos egyházakat szembeállítják a kis egyházakkal, elérik, hogy a katolikusok és a reformátusok versengjenek a hatalom kegyeiért. „Minderre azért még Horthy kormányzó sem tartott igényt, azt meghagyta egyházi hatáskörben. Ma Magyarországon a kereszténységről semmiféle valós tárgyi tudással nem rendelkező Orbán Viktor gyújtja a »fényt«, hordozza a világhosszú, minősíti az európai kereszténységet, kioktat keresztény hagyományból, megújulást hirdet, meghatározza a bűnt és a hitet” – írja a kolléga.

Mitrovits Miklós: Történelmi okokból Lengyelországban hagyományosan erős a katolikus egyház, amelynek kétségtelenül elévülhetetlen érdemei vannak a lengyeliség fennmaradásában is. Az egyház az államszocializmusban kiemelkedő szerepet vitt az ellenzéki mozgalomban. Az államszocialista rendszer legnagyobb ellenzéki mozgalmának, a *Szolidaritás*nak a létrejöttében óriási jelentősége volt Karol Wojtyła pápává választásának és 1979-es lengyelországi látogatásának. Magyarország több szempontból is eltér Lengyelországtól. Egyfelől a lakosság felekezetiileg megosztott, másfelől egyik itthoni egyháznak sem volt és nincs is hasonló ereje, mint a lengyel katolikusoknak. Csehország pedig egyenesen ateista országgént van számon tartva, aminek szintén történelmi okai vannak. Ahol erős még az egyház, és a politika is időről időre fel is használja, az Horvátország, Szlovákia és Románia. Ebben a kérdésben egyébként fordított szimpátia van: Orbán Viktor és a Fidesz tekint követendő példaként Lengyelországra. Jellemző, hogy az egyház mindig akkor kerül a „képbe”, amikor a cél a nemzeti burzsoázia hatalmának ideológiai megalapozása.

Szarka Klára: Azt hiszem, külsőségekre és szimbólumokra nagy szükség van ebben az eszmeileg kiüresedett korban. Részben erre kellene a hatalomnak az egyházak. Nálunk elég markáns szimbólum az is, hogy átépítik a parlament előtti teret 1944 szellemében.

Mitrovits Miklós: Magyarország a legszükségesebb példája a modellnek, mert egyedül a mi országunk harcolt a háborúban a náci oldalán. Csak Romániáról mondható el ugyanez, de Romániát más okok miatt nem soroltuk a régióhoz. Mégis a mostani kilátástalan félperifériás rendszerben nálunk ennek nemcsak múltja van, amit elő lehet venni, hanem van is rá társadalmi igény.

Krausz Tamás: Horthy, Teleki Pál, Klebelsberg, Prohászka, Tormay Cecil, Nyírő, Wass stb. kirajzolja ennek a rezsimnek a szellemi auráját. Ebben a szimbolikában már egyáltalán nem különül el a jobb és szélsőjobb.

Mitrovits Miklós: Ami teljesen hasonló mindenütt a régióban, a balti államokban, a lengyeleknél, még Csehországban is, az az elmúlt rendszer, a létező szocializmus teljes befekettítése. Miután a mostani kilátástalan helyzetben a rezsimek perspektívát nem képesek nyújtani, ellenséget gyártanak. A „kommunistákat” vádolják, s ehhez minden eszköz megengedett, a nyílt történelemhamisítás is. Ez folyik mindenütt. Az azonban jelenleg elképzelhetetlen lenne Varsóban vagy Prágában, hogy a helyi Wass Alberteket vagy Tormaykat beemeljék a nemzeti kánonba. Ahogy az is elképzelhetetlen, hogy ezekre a magyar szerzőkre igény formálódna bármelyik más országban. Ez a teljes nemzeti bezárkózás útja.

Szarka Klára: Nálunk ezt a balliberális értelmiség készítette elő.

Mitrovits Miklós: Nemcsak előkészítette, hanem a mai napig táplálja is. A mai egyetemista elit is ezt szajkózza. Minden mai rosszat a Kádárrendszerből vezetnek le, ami pedig esetleg jó volt, arról megpróbálják bebizonyítani, hogy nem volt az. Könyvek tucatjait publikálják, kiállításokat szerveznek, emléknapokat tartanak – tesszem hozzá óriási állami pénzekből – azért, hogy befekettítsék a múltat, hogy ellehetetlenítsék a kapitalizmus bármilyen baloldali alternatívájának feléledését. Nem attól félnek, hogy visszajön Kádár vagy Husák, hanem attól, hogy alternatíva születik.

Krausz Tamás: Kik ma az ellenségek? A kommunizmus, a zsidók meg a cigányok. A liberálisok ebből a háromból csak a kommunizmust üldözik.

Mitrovits Miklós: Persze azt el tudom fogadni, ha egy lengyel történész sötétebben látja a lengyel államszocialista múltat, mint egy magyar történész a magyart. Én is hasonlóan vagyok ezzel.

Szarka Klára: Sötétebb is volt.

Krausz Tamás: De hát, ez mégiscsak örület valahol. Számoljunk! Majd' negyed század telt el 1989 óta. Ha valaki huszonvalahány évvel 1948 után, tehát a hetvenes években folyton azzal jött volna elő, hogy azért vannak problémák, mert előtte Horthy-rendszer volt, úgy néztek volna rá, mint egy pszichopátára. Manapság, 24 évvel 1989 után ez a mindennapi gyakorlat.

Mitrovits Miklós: Az új rendszer szinte semmilyen mutatóban nem hozza az előző rendszer nivóját, mégis mindenben rosszabbnak állítják be. „Kiderült”, hogy még a foci is rosszabb volt akkor, mint most. A hetvenes évek magyar mezőgazdasága abszolút felívelő pályára állt. A szövetkezeti mozgalom számos területen elérte vagy megközelítette a világszínvonalat. Most ott tartunk, hogy húsz év vergődés után nagyjából húsz család kezébe kerül a magyar agrárium.

Krausz Tamás: Nyugaton még a baloldalon is megtéveszt néhány embert a multinacionális tőke, az EU és egyebek elleni orbáni „harc”. Szocdemiséget, kádári örökséget keresnek benne...

Szarka Klára: Amit a magyar liberális sajtó is unásig fölhánytorgat Orbánéknak. Hogy „visszahozzák a szocializmust”.

Krausz Tamás: Azt kell látni, hogy Kádárék fő törekvése a társadalom alsóbb osztályainak segítése volt. Most az összes döntés a felső egyharmadot építi, segíti. De hát ezt a tényt Orbán ideológusai, pl. Bogár László is kikotyogták.

Mitrovits Miklós: Ennek semmi köze a szocializmushoz. Ózdon a szaharai kánikulában elzárják a vizet, hogy a cigányok, úgymond, ne pazaroljanak. Egy olyan országban, ahol szerencsére annyi a víz, hogy szinte bárhol fúrnak egy kutat, vizet találunk! Ez mindent elmond a mai rezsim és az elesettek viszonyáról. Abban is a korábbi jobboldali tekintélyuralmi rezsimekhez hasonlít a mostani, hogy nem akarja a szegénység és a társadalmi feszültségek okait megszüntetni, hanem azokat kizárólag rendvédelmi és adminisztratív kérdésként „kezelet”. Nincs a rendszernek olyan társadalmi koncepciója, amelybe mindenki beletartozik, sőt egyre inkább felfedezhető a nemesi világ kirekesztő nemzetfelfogása: aki nem tartozik középosztályhoz, az nem a nemzet része.

Szarka Klára: Társadalomlélektanilag érdekes jelenség ez. A Horthy-rendszerrel már nincsenek közvetlen tapasztalatok, arról már tanulni kellene. De a Kádár-rendszert sokan megéltük, pontosan tudjuk, hogy a családunknak milyen életfeltételei voltak akkoriban.

Krausz Tamás: Igen ám, de az emberek rettegnek. Nagyon érdekes, hogyan jön létre az új félelem. Ez tartja össze a rendszert. Egzisztenciális függés, félelem a kirekesztéstől, a lejáratástól.

Mitrovits Miklós: Érdekes volt látni, mennyire nem értik az egyetemisták, hogy a téli tüntetések idején miért nem állt melléjük a társadalom. A diákok egy része nem érti, hogy mekkora a rettegés. Mondok egy példát: egy fiatal történész kérte (Krausz) Tamást, hagyja ki a nevét a publikációiból, mert emiatt elbocsáthatják az állásából. Ez már az öncenzúra olyan kifejelett változata, amilyen az ötvenes években létezett.

Szarka Klára: A félelem érthető, de az is igaz, hogy nálunk az emberek rendre elébe mennek a tilalmaknak, túlteljesítenek. S ezzel azt üzenik a hatalomnak, hogy még többet várhat el tőlük.

Mitrovits Miklós: A Kádár-rendszer utolsó szakaszában éppen ellentétes tendenciákat lehetett megfigyelni: az emberek fessegették a politikai határokat, elmentek, ameddig csak lehetett. Ha elérték a határokat – amelyek egyébként meglehetősen változékonyak voltak – tudatták velük, hogy eddig és ne tovább. De csinálták, és ez a „húzd meg ereszd meg” játék hozzájárult a rendszer lazulásához. Manapság éppen ellenkezőleg: inkább meg sem próbálják, meddig mehetnének el – félnek. Félelemre pedig csak egy egzisztenciálisan a hatalomnak kiszolgáltatott társadalomban lehet építeni.

Krausz Tamás: Egy egyszerű példa. A feleségem tanár volt. A nyolcvanas években az iskolákban az igazgatót a tantestület választotta. Hol vagyunk ma ettől? Mindenütt a Horthy-rendszer korporációs technikáit alkalmazzák.

Szarka Klára: A Kádár-rendszerben a konszolidáció után a privát szférának volt bizonyos autonómiája. Manapság mindenki magában retteg, be sem vallják ezt egymásnak az emberek. Úgy érzik, senkire nem számíthatnak.

Mitrovits Miklós: Ennyiben Orbán mentségére legyen mondva: ahhoz nyúlt, ami volt. Ha lettek volna polgári hagyományok, akkor nem lehetne ennyire a félelemre alapozni a mostani szisztémát. Egyszerűen szólva: polgárság nélkül nem lehet polgári demokráciát csinálni. És ez szintén igaz az egész régióra, talán Csehország kivételével.

Szarka Klára: Talán mondhatjuk, hogy polgárság és kritikus értelmiség nélkül. Nálunk a kisebb-nagyobb alkukat mindig megkötik a szellem emberei. Vajon azt remélik, hogy – legalább személy szerint számukra – kedvező lehet a végkifejlet?

Krausz Tamás: De nem lehet. Egyetlen dologgal mentegethetők a magyarok, a kis országok. Ma már nincsenek nemzeti pályák, amelyeket be lehetne futni. Ezért olyan meghunyászkodó az átlagember ezen a mi vidékünkön. Nem azért, mert amúgy rosszabb volna, mint a német, a francia vagy mások. Hanem azért, mert ebből a helyzetből nem lehet nemzeti alapokon kitörni. Az értelmiség jelentős részét a hatalom már szőröstül-bőröstül beszipantotta – pénzzel, pozíciókkal. Az ideológiai kö-tőanyag a nacionalizmus és az államilag definiált kereszténység, amely a neohorthysta szellemi restauráció keretében áthatja a mindennapi életet, az utcanevektől kezdve az iskolai oktatásig. A nacionalista populizmus odáig elmegy, hogy heroizálják a népirtásban vétkes magyar honvédség hároméves megszálló „tevékenységét” a Szovjetunió elfoglalt területein. A fasizmust, a náciizmust hivatalosan is azonossá teszik a „kommunizmus-sal”, és ezáltal a szocializmus egész történetét kriminalizálják kizárólagos ideológiai uralmuk érdekében. A saját képmásukra formálják a szellemi életet, a kultúra egészét. Ez a teljes ideológiai katyvasz elmerül egy nyugatellenes, nemzeti szabadságharcos retorikában, amely jól megfér a nyugati pénzügyi követelések pontos teljesítésével és kiszolgálásával. A rendszer képmutató és manipulatív jellege csak keveseknek tűnik fel, mert sokan éppen azt hallják, amit szeretnének hallani a „magyar nem-zet kizsákmányolásáról”. Értelmiségi? Ez a szó az oroszban, például, eredetileg a rendszerrel szembeni ellenzékiséget jelentette. Ebben az értelemben mára megszűnt az értelmiség. Gyakorlatilag mindenki beállt a rendszer szolgálatába. Nem véletlenül éljük az intellektuális szédelgők korszakát.

Szarka Klára: A szabadságharcos retorikát nagyban táplálja az EU-hoz való csatlakozás utáni mély kiábrándulás. Akinek még voltak illúziói, mára biztosan elveszítette.

Krausz Tamás: Voltak illúziók a „jó” kapitalizmusról. Ezt táplálta a liberális-szocialista koalíció. Ám a félperifériás kapitalizmus számára lehetetlenség az utolérés. Mi itt az *Eszméletben* elég sokat írtunk erről 1989 óta.

Mitrovits Miklós: Na, de akkora a tudatlanság, hogy még azt is vitatják, ami tény. Azokat a nagy infrastrukturális beruházásokat, amelyeket mindenütt jórészen az EU finanszírozott, ezek a félperifériás kapitalista államok sohasem lettek volna képesek önerőből véghezvinni.

Krausz Tamás: Ez teljes mértékben igaz. Valószínűleg, ha nem lépünk be, akkor még rosszabb lenne a helyzet. Igaz, a belépés sem vezetett semmilyen utoléréshez. Több lett a szegény, és nincsenek olyan demok-ratikuss garanciák, amelyeneket némelyek várhattak. Mi az, ami az EU számára fontos, ami érdekli őket? Működjön a termelés, legyen profit, legyen viszonylagos biztonság az üzlet és a turisták számára.

Szarka Klára: Pedig éppen a baloldali szavazók hitték azt, hogy az EU legalább megakadályozza majd, hogy egy olyan antidemokratikus rezsim kiépüljön, mint Orbáné.

Krausz Tamás: Ez is olyan naiv meggyőződés volt, mint a jó kapitalizmus illúziója.

Mitrovits Miklós: A rendszer működik. Stabilitás van. Egyik kormány sem veszélyezteti az EU kialakított rendszerét. A mostani sem. Amúgy a politikusok elmehetnek a végsőkig. Akkor lenne valamilyen reakció, ha tényleg komolyan tennének valamit az EU ellen. Ez a lényege a kapitalizmusnak. Bármilyen lehet tiltakozni addig, amíg az egész rendszer ellen nincs fellépés. Lehet bármilyen kormány, akárhány tüntetés, bármilyen.

Krausz Tamás: Minden befér a nyugati demokráciafelfogásba. Állíthatnak emléktáblákat a balti országokban az SS-nek. Mindent lehet. A lényeg, hogy a rendszer balra le legyen zárva.

Mitrovits Miklós: Járok fiatal egyetemisták, doktoranduszok, gondolkodó emberek között, és látom, mennyire nem értik a kapitalizmus működését. Még mindig a liberális demokrácia alapelveihez ragaszkodnak, 1989-hez akarnak visszakanyarodni. Azt kell hogy mondjam, ezen a téren nagyon nagy az elmaradásunk. Lengyelországban vagy Csehországban egy-egy rendszerkritikus eszmecserére tömegével mennek az egyetemisták. Slavoj Žižek, a jelenlegi marxista gondolkodás európai „celebje” Varsóba szinte hazajár, annyi előadása volt az elmúlt években. Lengyelül olyan rendszerkritikus, marxista vagy más baloldali elemzéseket olvashatok, amilyeneket Magyarországon elképzelhetetlen lenne kiadni. Itt nincs rá nyitottság. Ez nagyon nagy baj!

Krausz Tamás: A fiatalok egész egyszerűen nem érzik, hogy a gazdasági rendszer, a kapitalizmus és a politika között kapcsolat van. Nem látják, hogy a kapitalizmus „második kiadása”, vagyis a félperiféria gazdasága és a tekintélyuralmi rendszer szorosan összefügg. Hogy feltehetőleg egymást. Nem látják: nyugati típusú demokráciával nem lehet a szegényeket féken tartani.

Szarka Klára: Ha az ember előveszi a néhány még megmaradt balliberális orgánomot, ott is azt tapasztalja, mintha megállt volna az idő. Mintha nem látnák, hogy a világ, az ország, minden gyökeresen megváltozott.

Krausz Tamás: Mert még mindig azzal hitegetik magukat, hogy 1989-ben minden rendben volt. Nem látják be, hogy ami most van, az éppen 1989-ből fejlődött idáig. Nem akarják észrevenni, mert akkor a saját működésüket kellene kritikailag újraértelmezni. Be kellene vallaniuk,

hogy a szocialista-liberális koalíció készítette elő a talajt a mostani rezsimhez.

Mitrovits Miklós: A magyar politikai baloldal saját maga ellen harcol 1989 óta. Ahogy mondtuk előbb is: balra tökéletesen zárt. Az MSZP még azt a kádári hagyományt sem volt képes vállalni, amit a saját szavazóbázisa akart. Semmit sem voltak képesek megvédeni belőle: József Attila halott, Wass Albert él.

Szarka Klára: Politikailag meg is fizették az árát. Elképzelhető valamelyik oldalon olyan pártszerveződés, amelyek alternatívát kínálhatna?

Krausz Tamás: A pártok sorsa is meghatározott: egyetlen nagy párt, a hatalmi elit egyik szegmensének pártja, amely gyakorlatilag korlátlanul uralja az országot, a többi pártot mint jelentéktelen kis szerveződéseket rendszeresen felmorzsolja anyagi és erkölcsi értelemben a legválogatottabb hatalmi trükkökkel – egészen a nyílt hazudozásig, a korrupció szinte nyílt vállalásáig. A többi (polgári) pártocska egyetlen lehetősége, hogy keringjenek a hegemon párt körül minden lényeges befolyás nélkül. Mindebben a Kádár-rendszernek is megvolt az a kétségtelenül rendkívül negatív szerepe, hogy – a „jóléti állam”, a „gondoskodó állam” szociális teljesítménye mellett – meggátolta a lakosság döntő többségének kiemelkedését a paternalista viszonyokból. Az autonóm egyének tömeges hiánya kedvező „emberanyag” a tekintélyuralmi rendszer újabb kiadása számára.

Mitrovits Miklós: Az az érdekes ebben a régióban, hogy az itteni népek az idegen elnyomók ellen mindig föllázadnak, de a saját uraik ellen szinte soha. Ezt Kádár is jól értette, éppen ezért megpróbált kiegyezni a nemzetével. Mindez sikeres is volt addig, ameddig az életszínvonal folyamatosan növekedett. Amikor ez a legitimitáció 1979 után megingott, képletesen szólva, előkerült a nemzeti lobogó. A rendszer egyre inkább nyitott a nemzeti, nacionalista diskurzus irányába. Orbán ezt az egyet folytatja a kádári taktikából: nemzeti mázzal keni el a társadalmi, gazdasági problémákat. Erre itt mindig van vevő.

Szarka Klára: Én úgy látom, a többséget mélységesen hidegen hagyta a magyarkodás a múltban, és manapság sem nagyon érdekli. Rájuk mivel hatnak?

Mitrovits Miklós: Mára az ország nagy részét felvásárolta az új elit. Közvetve vagy közvetlenül tömegek sorsa, egzisztenciája függ az új uraktól. A legszegényebb réteget valóban nem érdeklik a lózungok, sokkal inkább az, ha azt mondja az elit helyi képviselője: ha nem nyer a Fidesz, akkor még közmunka sem lesz és elveszítéd a negyvenhét-

ezer forintodat is, vagy nem fog a busz kimenni a lakótelepig, ha nem választják újra a fideszes polgármestert. Az utolsó napszámos is arra gondol, hogy most még kapja a napi ötszáz forintot az új földesúrtól, de mi lesz, ha változik a hatalom? Ő mit tehet azzal, hogy néhány oligarcha kezében van a birtok? Ilyen „egyszerű” ügyekben gondolkodik a többség. De ettől még fontosak a nacionalista szólalmok, mert valahogy el kell adni ezt az egészet.

Szarka Klára: És a „demokratikus deficit” okoz számukra álmatlan éjszakákat?

Krausz Tamás: A demokráciáról pufogatott lózungokkal nem lehet nyerni Orbán Viktor ellen. Annak idején Kádár ellen sem lehetett volna. Meg lehet nézni a levéltárakban, igazából hány nyilvántartott szervezett ellenzéki volt 1989 előtt. Nem volt több háromszáz embernél. És nem ők döntötték meg a rendszert.

Szarka Klára: Ebben is egyetérthetünk Kertész Imrével. A korábban már hivatkozott írásában olvasható: „Micsoda tragikomédia az úgynevezett »demokratikus ellenzék«, a régi szamizdatosok és más »ellenállók« sorsa, illetve sorstalansága. Az »ellenállás« és a szovjet birodalom összeomlása ugyanis két, egymással párhuzamos, de teljesen különálló történet. A »demokratikus ellenzék« tevékenysége nyomán nem történt semmi. ... Miközben a »demokratikus ellenzék« a győzelmét ünnepelte, zavartalanul folytak az orosz csapatok kivonásáról, az általános politikai átrendeződésről szóló tárgyalások, azon a szinten, ahová a kisebb országok számára egyáltalán nem adtak ki belépőjegyet. Aki elég cinikus volt ahhoz, hogy mindezt átlássa, elfoglalhatta a politikai és gazdasági kulcspozíciókat. Sok kéz fogta a szőnyeget, amelyet egyszerre rántottak ki a »hősök« talpa alól, olyan gyorsan, hogy némelyik »forradalmár« és »szabadságharcos« még mindig ott áll a szőnyeg hült helyén, a szája tátva a csodálkozástól, és egyáltalán nem érti, hogy mi történt.”

Krausz Tamás: Már az első választásokat sem az egykori demokratikus ellenzék jelszavaival nyerték meg. A vad kommunisztázást sem azok kezdték, akik nyertek. Vagyis nem az MDF, hanem az SZDSZ. Igaz, az MDF-ben már akkor Horthyra kacsingattak. Ez a rendszer két arca nálunk. Itt válik el a magyar társadalom. S látszólag ugyanolyan társadalmi helyzetű emberek lehetnek az egyik vagy másik oldalon.

Szarka Klára: Baloldal meg nincsen. Sem nálunk, sem a nagyvilágban, pedig a feszültség növekszik. Miért nincs mégsem?

Krausz Tamás: Ha nincs munkás tömegmozgalom, a bérből-fizetésből élők, munkanélküliek tömegmozgalma, akkor nincs baloldal.

Szarka Klára: Ha kitekintünk a határokon túlra, láthatunk nagy tüntéseket: Occupy, „arab tavasz”. Hatással lehet ez a magyar baloldalra?

Krausz Tamás: Szerintem azok a tömegmozgalmak, amelyeket az utóbbi években láthattunk, nem igazán baloldaliak. Nem rendszerkritikusok, nem a kapitalizmus megszüntetésében látják a megoldást. Zavarosak és szervezetlenek. Nagyon divatos manapság, nálunk is terjed a fiatal értelmes emberek között az a nézet, hogy már idejé múlt a baloldali–jobboldali dichotómia. Vannak az, úgymond, globális humanisták és a nemzeti-vallási fundamentalisták. Ebből a gondolkodásból nem jön ki semmi. Semmi komoly nem történhet a közösségi termelés, a közös munka, a közös tevékenység, a szövetkezés megindulása nélkül. Ez lenne a forradalom alapja Európában és a világban.

Szarka Klára: Az látható, hogy a tömegek kitódulnak az utcára, mert nem hisznek a hivatalos politikai erőknél. Nálunk sem hisznek.

Krausz Tamás: Nem csoda. Orbánék sem válthatók le normális választási úton. Ugyanis minden a kezükben van már. Csak népfelkelés, alkotmányozó nemzetgyűlés vagy külső nyomás buktathatja meg őket. Erről is volt már szó korábban az *Eszméletben*, és most sem mondhatunk mást.

Az idő soha, soha (2008)